

Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa

”Ketä kiinnostaa, mitä 15-vuotias tyttö ajattelee? Ei ketään.”

Raija Talvio

Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa

”Ketä kiinnostaa, mitä 15-vuotias tyttö ajattelee? Ei ketään.”

Raija Talvio

Aalto-yliopiston julkaisusarja
TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI 5/2020

© 2020 Raija Talvio

Kannen kuva: Eeva Ortamo

ISBN 978-952-64-0089-1 (pdf)

ISSN 1799-4845 (pdf)

Unigrafia Oy
Helsinki 2020

Pieni aihe -työryhmän työtä ovat tukeneet Avek ja Jenny ja Antti
Wihurin rahasto

Author

Raija Talvio

Name of the publication

Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa

Publisher School of Arts, Design and Architecture**Unit** Elokvataiteen ja lavastustaiteen laitos (ELO)**Series** Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI 5/2020**Field of research** Film and television**Language** Finnish**Abstract**

The study examines the experiences of female filmmakers in film and television development processes and financing negotiations. "Pieni aihe" (Insignificant topic), an informal working group of eight female film professionals collected interviews, questionnaire responses and other descriptions from 40 professionals in the field in 2019. The aim of the working group was to study women's experiences of gender-based evaluation in the financing negotiations and development work of film and television projects, and how attitudes related to gender roles are reflected in the work culture of the industry.

Female filmmakers described discussions with funders, commissioners and other parties involved in the development of film and television projects. Both the women themselves and their works had been repeatedly subjected to explicit gender-specific evaluations. These focused mainly on three areas: the topic of the film suggested by the filmmaker, the characteristics of the protagonist or other characters in the plan, and the filmmaker's own personality and gender. The assessment situations had repeatedly included offensive and derogatory speech about femininity, traits perceived as feminine and the female perspective. The filmmaker's projects were fiction films, documentaries and animated films.

The study describes the long-standing and, in part still prevailing discriminatory attitudes in the work culture of the film and television industry in Finland. Unconscious bias would not be a right term to describe the presence of these attitudes, since the bias can be openly articulated in everyday speech and action repeatedly. For female professionals, this has meant extra tensions and mental stress in work and negotiation situations.

Insignificant Topic work group: Inka Achté, Saara Cantell, Piia Hirvensalo, Hanna Lekander, Lotta Lindroos, Jaana Puhakka, Iris Saaren-Seppälä ja Raija Talvio.

Keywords film, television, decision making, gender**ISBN (printed)****ISBN (pdf)** 978-952-64-0089-1**ISSN (printed)****ISSN (pdf)** 1799-4845**Location of publisher** Helsinki**Location of printing** Helsinki **Year** 2020**Pages** 33

Tekijä

Raija Talvio

Julkaisun nimi

Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa

Julkaisija Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu**Yksikkö** Elokuvataiteen ja lavastustaiteen laitos (ELO)**Sarja** Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI 5/2020**Tutkimusala** Elokuva ja televisio**Kieli** Suomi**Tiivistelmä**

Tutkimus tarkastelee naispuolisten elokuvantekijöiden kokemuksia elokuvan ja television kehittälyprosesseissa ja rahoitusneuvotteluissa. Tutkimuksen aineistona on kahdeksanjäsenen Pieni aihe -työryhmän vuonna 2019 keräämät haastattelut, kyselyvastaukset ja muut kuvaukset, joita saatiin 40 alan ammattilaiselta. Työryhmän tavoitteena oli selvittää, minkälaista on naisten kokemus sukupuoleen sidottu arviointi elokuvahankkeiden rahoitusneuvotteluissa ja kehittälytyössä, ja minkälaisina sukupuolirooleihin liittyvät asenteet näyttäytyvät alan toimintakulttuurissa.

Aineistossa naistekijät kuvasivat keskusteluja rahoittajien, tilaajien ja muiden elokuva- ja televisiohankkeiden valmisteluun osallistuvien tahojen kanssa. Sekä heidän teoksiinsa että heihin itseensä oli kohdistunut toistuvasti erityistä sukupuoleen sidottua arviointia. Sen kohteena oli pääasiassa kolme aluetta: tekijän ehdottama elokuvan tai televisiosarjan aihe, elokuvasuunnitelman päähenkilön tai muiden henkilöhahmojen ominaisuudet ja elokuvantekijän oma persoona ja sukupuoli. Arviointitilanteet olivat sisältäneet toistuvasti naissukupuoleen, naisellisina pidettyihin ominaisuuksiin ja naisnäkökulmaan kohdistuvaa vähättelevää ja halventavaa puhetta. Tekijöiden hankkeet olivat fiktioita, dokumentteja ja animaatioelokuvia.

Tutkimus kuvaa elokuva- ja televisioalan toimintakulttuurissa pitkään vallinnutta ja osin edelleen ilmenevää asenneilmapiiriä. Syrjivät asenteet eivät ole piilossa (unconscious bias), vaan niitä on voitu ja voidaan avoimesti ilmaista arkipäiväisessä puheessa ja toiminnassa. Naispuolisille ammattilaisille tämä on merkinnyt erityisiä jännitteitä ja ylimääräistä psyykkistä kuormitusta työ- ja neuvottelutilanteissa.

Pieni aihe -työryhmän jäsenet: Inka Achté, Saara Cantell, Piia Hirvensalo, Hanna Lekander, Lotta Lindroos, Jaana Puhakka, Iris Saaren-Seppälä ja Raija Talvio.

Avainsanat elokuva, televisio, päätöksenteko, sukupuoli**ISBN (painettu)****ISBN (pdf)** 978-952-64-0089-1**ISSN (painettu)****ISSN (pdf)** 1799-4845**Julkaisupaikka** Helsinki**Painopaikka** Helsinki**Vuosi** 2020**Sivumäärä** 33

Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa

”Ketä kiinnostaa, mitä 15-vuotias tyttö ajattelee? Ei ketään.”

Raija Talvio

Julkista keskustelua tasa-arvosta elokuva- ja televisioalalla on käyty Suomessa aktiivisesti nyt yli puolen vuosikymmenen verran. Mukana keskustelussa ovat olleet alan naistekijät itse, alan muut toimijat ja sen instituutioiden edustajat. Aiheesta on teetetty kolme tutkimusta. Tarja Savolaisen *Sukupuolten tasa-arvo elokuvatuotannossa* (2017) käsitteli julkisen rahoituksen jakautumista, Jaana Paanetojan *Häirintä ja muu epäasiallinen kohtelu elokuva- ja teatterialalla* (2018) tarkasteli seksuaalista häirintää ja työelämän käytäntöjä ja Katja Oksanen-Särelän ja Ari Kurlin Niiniahon *Sinnikkyys ja rakkaus liikkuvaan kuvaan* (2020) alan ammatteihin valmistuneiden työllistymistä ja uramahdollisuuksia. Lisäksi #metoo-liikkeen alkuvaiheen tapahtumista Suomessa on julkaistu Heidi Lindénin ja työryhmän pamflettikirja *#Metoo-vallankumous* (2018). Tutkimusten ja julkisen keskustelun perusteella on selvää, että alan käytännöt ovat olleet monella tapaa ja monella tasolla räikeän syrjiviä. #Metoo paljasti seksuaalisen häirinnän ja sitä ympäröineen vaikenemisen kulttuurin. Häirinnän ja siitä vaikenemisen taustalla on kokonaisvaltainen rakenteellinen epätasa-arvo, joka vaikuttaa naisten toimimiseen taiteilijoina ja ammattilaisina Suomen elokuva- ja televisioalalla kaikissa ammattiryhmissä ja uran kaikissa vaiheissa. #Metoo toi ongelmallisista käytännöistä näkyviin vain osan.

Naispuoliset elokuvantekijät ovat olleet vuosikymmeniä aliedustettuina käsikirjoittajina, ohjaajina ja tuottajina suomalaisessa elokuvassa ja televisiossa. Aivan viime vuosiin asti julkinen rahoitus on ohjautunut pääasiassa miestekijöille huolimatta siitä, että alan ammattikunnissa naisia on jo pitkään ollut jotakuinkin puolet. Naispuoliset ohjaajat debytoivat vanhempina kuin miespuoliset kollegansa ja kohtaavat miehiä enemmän työttömyyttä.¹ Tilastojen valossa näyttää myös siltä, että naistekijöiden elokuvahankkeet ovat keskimääräistä useammin niitä, jotka eivät ensimmäisten käsikirjoitusapurahojen jälkeen

¹ Savolainen 2017, Oksanen-Särelä ja Kurlin 2020

etene tuotantoon asti.² Vuonna 2020 elokuva-alalla toimivista naisista 64 % kertoi kokeneensa sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Naisohjaajien kohdalla luku oli 75 %.³ Tässä tutkimusraportissa tarkastelen ilmiön taustalla vaikuttavaa toimintakulttuuria.

Elokuva-alan tasa-arvoa puivan julkisen keskustelun ensimmäisessä vaiheessa elokuvan ja television rahoittajat ja tilaajat korostivat sitä, että rahoitus- ja tuotantopäätöksiä on tehty ja tehdään vain ja ainoastaan laadullisten arvioiden perusteella. Implisiittisesti tällainen väite sisältää viestin siitä, että naisten hankkeet ovat olleet laadultaan heikompia eivätkä siitä syystä ole olleet tuen tai muun rahoituksen arvoisia. Aiheesta järjestetyssä alan ensimmäisessä keskustelutilaisuudessa Suomen elokuvasaatiön silloinen tuotantoneuvoja myös lausui tämän näkemyksen ääneen.⁴ Myöhemmin naisille kohdistuvan rahoituksen vähäisyyden syyksi on esitetty muun muassa sitä, että naiset eivät yksinkertaisesti hae rahoitusta niin usein kuin miehet. Selitykseksi on esitetty, että naiset ovat ujoja.⁵ Kyse olisi siis heidän omasta ammatillisesta passiivisuudestaan.

Naistekijät ovat esittäneet toisen näkökulman. Elokuvatuotannon rahoitus on pitkä ja monimutkainen prosessi, jossa tulevan teoksen suunnittelijat neuvottelevat useiden eri asiantuntijoiden ja päättäjien kanssa. Hankkeiden rahoitusneuvotteluissa ja kehittälykeskusteluissa tehdään jatkuvasti arviointeja ja päätöksiä, joiden seurauksina osa suunnitelmista karsiutuu tuotantorahoituksen hakijajoukosta jo ennen varsinaisia muodollisia rahoituksen hakemusvaiheita.⁶ Tekijät – sekä miehet että naiset – ovat kuvanneet rahoitus- ja tuotantoprosessin aikana tapahtuvia taiteellisia kompromisseja ja teosten ”kulmien hiomista”.⁷ Naistekijät ovat tuoneet esiin kokemuksiaan siitä, miten naisten esittämät aiheet ja näkökulmat tulevat kokonaan torjutuiksi ja todenneet, että niille ohjautuu rahoitusjärjestelmässä heikommin resursseja.⁸ Naiset ovat kertoneet, että sekä heidän suunnitelmiensa sisältöihin että heihin itseensä tekijöinä on kohdistunut arviointia, joka on korostuneesti sidoksissa sukupuoleen ja sukupuoleen kohdistuvaan ennakkoluuloon.⁹

² Koski ja Talvio 2019, 6.

³ Kun tarkasteluun otetaan mukaan sekä elokuva- että televisioala, sukupuoleen kohdistunutta syrjintää kokee kohdanneensa naisista 40 % ja miehistä 6 %. Oksanen-Särelä ja Kurlin 2020

⁴ Tasa-arvon ja monimuotoisuuden Think tank, Suomen elokuvasaatiö 23.4.2014.

⁵ Vanha-Majamaa 2017; Genderstruck – keskustelutilaisuus 2017

⁶ Savolainen 2017, 83.

⁷ esim. Mehtonen 2013; Kinnunen 2014

⁸ Esim. Virtanen 2017

⁹ Savolainen 2017, 81-15; Kunnas 2015, 33-38

Pieni aihe -hanke

Keväällä 2019 syntynyt Pieni aihe –työryhmä on selvittänyt naisten kokemuksia elokuvan ja television rahoitusprosesseissa. Työryhmä syntyi sosiaalisen median keskusteluryhmässä. Se koostuu alan aktiivisista tekijöistä. Ryhmän jäsenet ovat dokumenttiohjaaja Inka Achté, käsikirjoittaja-ohjaaja Saara Cantell, ohjaaja Piia Hirvensalo, näyttelijä Hanna Lekander, näyttelijä Lotta Lindroos, dokumenttiohjaaja Jaana Puhakka, käsikirjoittaja-ohjaaja-tuottaja Iris Saaren-Seppälä ja käsikirjoittaja, professori Raija Talvio. Työryhmän työn tavoitteena on kerätä tietoa aiheesta ja tuoda sitä julki eri muodoissa. Tämän tutkimusraportin lisäksi aineistoa käytetään pohjana dokumenttiteatteriesityksen valmistamisessa. Työryhmän kysymykseksi muotoutui: Minkälaista on naisten kokemus erityinen, sukupuoleen sidottu arviointi elokuvahankkeiden rahoitusneuvotteluissa ja kehittäelytyössä?

Tiedon keruu toteutettiin haastattelujen ja kyselylomakkeen avulla. Ryhmän dokumentaristijäsenet Inka Achté ja Jaana Puhakka tekivät yhteensä 18 laajaa, nauhoitettua ja/tai videoitua vapaamuotoista haastattelua. Haastateltavia haettiin ryhmän jäsenten omien verkostojen avulla sekä käyttäen alan sisäisiä tiedotuskanavia, joissa myös tiedotettiin kyselystä. Haastattelujen kanssa samaan aikaan toteutettuun kirjalliseen kyselyyn saatiin 14 vastausta ja kolme vapaamuotoista tekstiä. Lisäksi käytettävissä oli työryhmän jäsenten omia kuvauksia kokemuksistaan. Kyselyyn vastanneet saivat halutessaan pysyttäytyä nimettöminä. Myös haastatelluille tarjottiin mahdollisuutta pysyä nimettöminä, jolloin tieto haastatellun henkilöllisyydestä jäi ainoastaan haastattelun tekijän tietoon. Lähes kaikki haastatellut valitsivat tämän vaihtoehdon. Käsiteltävä aihe koettiin hyvin arkaluontoiseksi. Litteroidut haastattelut ja muu kirjallinen materiaali oli laajuudeltaan yhteensä yli 300 sivua.

Kyselyn ja haastattelujen tarkoituksena oli ennen kaikkea selvittää, minkälaisia toiminta- ja puhetapoja elokuva-alan arviointi- ja kehittäelyprosesseissa käytetään ja on käytetty. Minkälaisina näyttäytyvät sukupuolirooleihin ja ammatilliseen toimintaan liittyvät asenteet ja arvot alan toimintakulttuurissa? Miten naiset ovat kokeneet arviointi- ja kehittäelyprosessin ja omat toimintamahdollisuutensa tasa-arvon näkökulmasta? Työryhmän näkemys on, että kysymykset ovat tärkeitä paitsi suomalaiselle elokuva- ja televisioalan ammattikentälle, myös koko suomalaisella kulttuurilla. Yhden taiteen alan tarkastelu paljastaa samalla jotain olennaista ihmisten, näkökulmien ja tarinoiden hierarkiasta koko yhteiskunnassa.

Pieni aihe –työryhmän tarkoituksena ei ole nostaa esiin yksittäisten toimijoiden tai vallankäyttäjien tekemisiä vaan selvittää alan yleistä toimintakulttuuria. Tutkimuksen haastatteluaineisto on haastattelijoiden litteroimaa ja anonymisoimaa. Litteroinneista on poistettu paitsi haastateltujen nimet myös heidän mainitsemiensa muiden henkilöiden, elokuvahankkeiden ja instituutioiden nimet. Myös Pieni aihe -kyselyn vastaukset pyydettiin kirjoittamaan siten, että henkilöiden, elokuvahankkeiden ja instituutioiden nimiä ei mainita. Haastattelijoiden kokoaman aineiston saivat työryhmän muut jäsenet – tämän kirjoittaja mukaan lukien – käyttöönsä vasta anonymisoinnin jälkeen.

Jatkossa käytän instituutioista ja niiden edustajista nimityksiä siinä muodossa kuin ne anonymisoidussa aineistossa esiintyvät. Nimitykset vastaavat myös ammattikentän arkikieltä. ”Rahoittaja” tai ”rahoittajan edustaja” tarkoittaa julkisen rahoitusinstituution palveluksessa olevaa henkilöä, tavallisesti Suomen elokuvasaatiön tai Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskuksen AVEK:n tuotantoneuvojaa tai tukiesittelijää. Se voi myös tarkoittaa Ylen tai muun televisiokanavan tai suoratoistopalvelun rahoituspäätöksistä vastaavaa henkilöä. Televisiokanavan palveluksessa olevasta päättäjistä käytetään joissain tilanteissa myös sanaa ”tilaaja”. ”Levittäjä” tarkoittaa yleensä elokuvateatterilevityksestä vastaavan yhtiön edustajaa. Levitysyhtiöt ovat pitkien näytelmäelokuvien osarahoittajia.

Ammatiltaan haastatellut ja kyselyyn vastanneet olivat pääasiassa käsikirjoittaja-ohjaajia tai ohjaajia. Mukana oli myös muutama käsikirjoittaja ja tuottaja, ja osa muiden ammattien harjoittajista oli toiminut myös tuottajina. Naiset olivat tehneet pitkiä näytelmäelokuvia, televisiosarjoja, dokumenttielokuvia, animaatioita ja lyhytelokuvia. Monet olivat toimineet alan muissakin ammateissa kuten leikkaajina, kuvaajina, näyttelijöinä tai kuvausryhmän tai tuotannon eri tehtävissä. Haastatelluista kaikilla oli alan korkeakoulututkinto, kyselyyn vastanneiden kohdalla ei tutkinto aina käynyt vastauksesta ilmi. Käytän tutkimuksessa mukana olleista alan eri ammattilaisista tässä tekstissä välillä yleisnimitystä ”tekijä”.

Haastatellut ja kyselyyn vastanneet olivat sekä uransa alussa olevia että jo pitempään alalla toimineita, kotimaassa ja kansainvälisesti palkittuja taiteilijoita. Kokemukset, joista he kertoivat, sijoittuivat koko uran ajalle. Kontekstista ja haastateltujen ikärakenteesta on johdettavissa, että kuvaukset painottuivat viimeisen viidentoista vuoden ajalle. Osa oli aivan tuoreita. Kuvatut tilanteet liittyivät paraikaa työn alla oleviin hankkeisiin.

Haastatellut ja kyselyyn vastanneet kuvasivat sekä ajankohtaisia kokemuksiaan että sitä, miten alan toimintakulttuuri on vaikuttanut heidän työskentelyynsä pitkäkestoisesti. Elokuva- ja televisioala on tällä hetkellä murroksessa, ja esimerkiksi julkisen rahoituksen jakautumisessa on tapahtunut sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta muutoksia sen jälkeen, kun asiaa tarkasteleva Tarja Savolaisen tutkimus julkaistiin 2017. Palaan tähän kysymykseen tämän tekstin lopussa.

Rahoitus- ja kehittäelyprosessit

Tavallinen elokuvan kuluttaja ihmettelee joskus elokuvien ensi-iltahaastatteluissa esiin tulevia kertomuksia siitä, miten yksittäistä teosta on saatettu valmistella monta vuotta. Elokuvien pitkään jatkuvat, intensiteetiltään vaihtelevat valmisteluvaiheet ovat alan tekijöille osa ammatin todellisuutta. Idean ja ensi-illan välisen ajanjakson pituus esimerkiksi pitkän näytelmäelokuvan kohdalla voi olla mitä tahansa yhdestä vuodesta vuosikymmeneen tai ylikin. Valmistelun eri vaiheiden välillä saattaa olla pitkiä aikoja, jolloin työryhmän jäsenet ovat töissä muissa hankkeissa. Eri työvaiheiden välillä odotetaan päätöksiä erityisesti rahoitukseen liittyen. Suomalaisessa järjestelmässä rahoitus voi olla käsikirjoitusapurahaa, kehittäelytukea, televisiokanavan tilausmaksua tai varsinaiseen tuotantoon suunnattua rahoitusta. Vasta viimeksi mainitun varmistuminen tarkoittaa sitä, että elokuvasuunnitelma todella toteutetaan. Valmistelua ja rahoituksen kokoamisvaihetta kutsutaan kokonaisuudessaan elokuvan kehittäelyksi.

Pitkän näytelmäelokuvan kehittäelyvaiheessa käsikirjoituksesta laaditaan useampia versioita, ja kirjoittaja tai kirjoittajaryhmä ottaa vastaan palautetta versioista. Palautteen antajina toimivat tuotantoyhtiön ja hankkeen rahoittajien edustajat, näiden palkkaamat dramaturgian ammattilaiset ja hankkeen työryhmän jäsenet, kuten ohjaaja, näyttelijät ja taiteellisesti vastaavat muut ammattilaiset. Kansainvälisissä yhteistuotannoissa tuotantoyhtiöitä on useampi kuin yksi. Puhtaasti kotimaisessa näytelmäelokuvassa tavallinen rahoittajien yhdistelmä on julkinen rahoittaja eli Suomen elokuvasäätiö, levittäjä eli elokuvateatterilevityksestä vastaava yhtiö ja ennakko-oston tehnyt televisiokanava kuten Yle tai jokin kaupallisista kanavista. Kaikkien näiden edustajia on mukana elokuvan kehittäelyyn liittyvissä keskusteluissa tavalla tai toisella. Televisiosarjojen kehittäelyyn osallistuu yksi tai useampia tuotantoyhtiöitä ja televisiokanavan tai suoratoistopalvelun edustajia.

Myöhemmissä työvaiheissa tekijän keskustelut tuotantoyhtiössä ja rahoittajien kanssa koskevat esimerkiksi näyttelijävalintoja ja markkinointia. Dokumentti- ja lyhytelokuvien rahoitukseen osallistuu edellä mainittujen lisäksi useimmiten myös Audiovisuaalisen kulttuurin edistämiskeskus AVEK, ja elokuvateatterilevittäjän mukana olo on harvinaisempaa. Myös dokumenttielokuvat voivat olla kansainvälisiä yhteistuotantoja. Dokumenttien kehittämisessä on tavallista, että valmistetaan erilaisia audiovisuaalisia demo- ja esittelymateriaaleja. Rahoittajakeskusteluja käydään suomalaisessa toimintakulttuurissa vielä tuotannon aivan viimeisessä vaiheessa, jossa rahoittajat kommentoivat elokuvan leikkausta. Tämän tutkimuksen haastatellut ja kyselyyn vastanneet kertoivat kokemuksistaan kaikissa näissä työvaiheissa alkaen idean ja aiheen esittelystä ja päätynen ensi-iltahaastatteluihin. Useimmat kuvasivat hankkeita, joissa idea oli lähtöisin käsikirjoittajalta tai ohjaajalta itseltään. Elokuva- tai televisiosarjahanke voi alkaa myös siitä, että tuottaja löytää itse aiheen tai ostaa esimerkiksi kirjan elokuvausoikeudet ja etsii vasta seuraavassa vaiheessa hankkeelleen käsikirjoittajan tai ohjaajan. Tällöin puhutaan tuottajavetoisista hankkeista. Osa aineiston hankkeista on tällaisia.

Naisten kokemuksia

Elokuvan rahoituksen ja kehittelyn tilanteet eivät ole tekijöille helppoja. Sukupuolesta, iästä ja ammatillisesta asemasta riippumatta tekijä kokee hankkeen ensimmäiset vaiheet usein kamppailuna, jossa hänen pitää vakuuttaa, myydä ja neuvotella. Alan historiikit ja muistelmakirjallisuus ovat täynnä monipolvisia kertomuksia, joissa käsikirjoittaja tai ohjaaja kertoo, miten sai tuottajan tai rahoittajan uskomaan suunnitelmaansa tai epäonnistui siinä. Myös tuottajilla on omat taistelukertomuksensa, usein suhteessa rahoittajiin, joskus suhteessa hankaliin taiteilijoihin.¹⁰ Arvioinnin kohteena oleminen on osa elokuvantekijän työtä tuotantoprosessin eri vaiheissa, ei ainoastaan ensi-illan jälkeen ilmestyvien kritiikkien ilmestyessä.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella naistekijät ovat kokeneet, että heidän teoksiinsa kohdistuu tavanomaisen arviointiprosessin lisäksi toinen arviointi, jossa arvioidaan teoksia ja suunnitelmia erityisesti *naisten* teoksina. Erityinen sukupuoliin liittyvä näkökulma on mukana myös silloin, kun arviot kohdistuvat tekijän henkilöön, esimerkiksi hänen potentiaaliinsa teoksen toteuttajana. Haastatellut ja kyselyyn vastanneet kertoivat joutuneensa

¹⁰ Esim. Kassila 1995, Kinnunen 2019 ja Lehtonen 2019.

rahoitus- ja kehittämissä vaiheissa usein keskustelemaan töistään erikseen juuri naisen työnä. Monet olivat myös joutuneet reagoimaan kommentteihin, joissa naisen toimintaa ja työskentelyä elokuva-alalla ylipäänsä oli kyseenalaistettu.

Naisten kuvaukset kokemuksistaan muistuttivat toisiaan. Haastattelut olivat anonymisoituja, mutta asiayhteyksistä tuli ilmi, että kuvatut tilanteet olivat tapahtuneet eri aikoina naisten työurien aikana monien eri ihmisten kanssa ja monissa eri yhteyksissä. Viimeisimmät kuvatut kokemukset koskivat paraikaa työn alla olevia hankkeita. Keskustelujen osapuolina oli ollut lukuisia yksittäisiä henkilöitä. Esimerkiksi Suomen elokuväsäätiön ja AVEK:n määräaikaiset tuotantoneuvojat ja –esittelijät vaihtuvat kolmen tai viiden vuoden välein. Tehtäviin rekrytoidaan alalla toimivia ammattilaisia, jotka työjakson jälkeen palaavat takaisin työhön kentälle.¹¹ Sukupuoleen sidottua arviointia elokuvahankkeista ja niiden tekijöistä oli kohdattu sekä julkisten rahoittajien edustajien että televisiokanavilla työskentelevien tilaajien ja muiden päätöksentekijöiden kanssa keskusteltaessa. Myös tuotantoyhtiöiden edustajia ja kentällä työskenteleviä kollegoita sekä hankkeissa mukana olleita kansainvälisiä asiantuntijoita mainittiin naisten kuvauksissa kokemuksistaan. Useimmissa tapauksissa tilanteen toinen osapuoli oli ollut miespuolinen henkilö, mutta ei aina.

Keskustelukumppaneina oli ollut myös naispuolisia päättäjiä. Tässä tutkimuksessa huomio on tilanteissa, jotka liittyvät ammattimaiseen elokuvantekijänä toimimiseen. Haastattelut ja kyselyyn vastanneet kuvasivat jonkin verran myös koulutukseen liittyneitä tilanteita, jotka tässä esityksessä rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle. Naisten hankkeista ja suunnitelmista käydyissä neuvotteluissa oli käyty sukupuoleen liittyvää keskustelua sekä dokumenttielokuvahankkeiden että fiktiivisten elokuva- tai televisiosarjahankkeiden yhteydessä.

Haastattelujen ja kyselyyn vastanneiden kertomuksista erottui kolme toistuvaa naiseuden problematisoinnin aluetta. Ensimmäinen näistä oli naispuolisen tekijän ehdottama elokuvan tai televisiosarjan *aihe*. Toinen tyypillinen kertomuksissa esiin tuleva keskustelunaihe oli elokuvateoksen *päähenkilön tai muiden henkilöhahmojen ominaisuudet*. Kolmas problematisoinnin alue oli *elokuvantekijän persoona* ja keskustelu naisten mahdollisuuksista ja kyvyistä elokuvantekijöinä yleensä. Näiden kolmen keskeisen problematisoinnin alueen lisäksi haastatteluissa tuli ilmi myös kuvauksia suoranaisestä seksuaalisesta häirinnästä ja

¹¹ Yksittäisen tuotantoneuvojan/tukiesittelijän esittelyyn perustuvaan päätöksentekoon siirryttiin Suomessa pohjoismaisen mallin mukaisesti 1990-luvulla. Suomen elokuväsäätiössä ja AVEK:ssa on työskennellyt näissä tehtävissä määräaikaisina noin neljäkymmentä eri henkilöä. Toimintatapa korvasi lautakuntatyöskentelyn.

muusta epäasiallisesta käytöksestä kehittä- ja rahoitusprosessin eri vaiheissa. Haastattelussa tuli ilmi myös sellaisia elokuva-alan yleiseen toimintakulttuuriin liittyviä ongelmallisiksi koettuja käytäntöjä, jotka eivät liity erityisesti sukupuoleen. Sopimuskäytäntöjen ja työolojen ongelmia on käsitelty aiemmissa selvityksissä.¹² Rahoitusneuvotteluihin ja kehittälyvaiheisiin on viitattu aiemmissa alan tutkimuksissa toiminnan alueena, joissa toimijoiden kokemuksen mukaan ilmenee muitakin kuin sukupuoleen liittyviä eriarvoisuutta ylläpitäviä käytänteitä.¹³

Aihe

”Aihe on niin pieni.” ”Aihe on marginaalinen.” Naispuoliset tekijät kertoivat monia esimerkkejä siitä, miten rahoittajien tai tuottajien kanssa käydyissä keskusteluissa naisten esittelemät elokuvaideat ja aiheet oli todettu jo lähtökohtaisesti epäkiinnostaviksi ja vähäpätöisiksi. Syynä tällaiseen määrittelyyn oli usein se, että aihe sijoittui jollain lailla naisten elämänpiiriin tai suunnitteilla olevan teoksen päähenkilö oli nainen.

Aiheista vaikein myytävä on sellainen, jossa päähenkilö on nuori tyttö, totesi eräs kokenut käsikirjoittaja-ohjaaja. Moni tekijä kertoi saaneensa rahoittajilta palautetta, ettei yleisöä tai ylipäätään ketään kiinnosta nuoren tytön kokemukset tai ajatusmaailma.¹⁴ Useampi haastateltu kertoi tilanteista, joissa julkisen rahoittajan edustaja oli puhunut nuorista naispuolisista henkilöahmoista halventavasti. Tyttöhahmo oli rahoittajan tai rahoittajien puheissa ”pissis” tai ”pentukone”. Nuorista naishahmoista kertovista käsikirjoituksista käytettyjä negatiivisia ilmaisuja olivat olleet esimerkiksi ”runotytön päiväkirja” tai ”tyttökirjamainen”. Erityisen vähättelyn kohteena olivat nuorten naisten kasvutarinat.

Kaikki tyssäs jossain vaiheessa ja se aina oli se, että [aiheeni olivat] niin marginaalisia, ne on niin epäkiinnostavia. Marginaalinen oli tää mun niinku se pieni aihe -leima, minkä sai aina. [...] varsinkin jos oli päähenkilönä nuori nainen, niin sitten se katsottiin, että tää nyt vaan kertoo täst tän nuoren naisen, ja se on niinku epäkiinnostavaa, eikä et se kertois isommin jostain inhimillisestä aiheesta.¹⁵

¹² Paanetoja 2018, Oksanen-Särelä ja Kurlin 2020

¹³ Oksanen-Särelä ja Kurlin 2020, 68

¹⁴ Tämän raportin alaotsikko on sitaatti elokuva-alan naispuolisten ammattilaisten Facebook-ryhmässä olleesta postauksesta. ”Ketä kiinnostaa, mitä 15-vuotias tyttö ajattelee? Ei ketään”, oli rahoittaja lausunut käsikirjoittajalle ja ehdottanut miespuolista päähenkilöä. (Lainaus käsikirjoittajan luvalla.)

¹⁵ Nainen H

Sieltä (rahoittajalta) tuli aina nuorista naisista, että ketä kiinnostaa tämmönen; että sano nyt, että onks tää tarina siitä, kuinka tästä naisesta ajetaan pissis ulos. Mä että joo, tää on nuoren naisen kasvutarina, mutta en ehkä kuvaisi tätä just näin.¹⁶

On näitä, että tää on nyt liian läheltä, ei tää niinku kiinnosta. Ei pikkutyön tarina nyt ketään kyl kiinnosta. Mutta kyllä pikkupojan tarina sit kiinnostaa enemmän.¹⁷

Tekijät kertoivat, että aiheen määrittely marginaaliseksi tuntuu lähtevän usein siitä, että sen ajatellaan olevan tekijälleen jotenkin henkilökohtainen. He olivat toistuvasti kohdanneet tilanteita, joissa rahoittajan automaattisena lähtöoletuksena oli, että naisen kirjoittama käsikirjoitus nuoresta naisesta käsittelee kirjoittajansa yksityisiä kokemuksia. Keskusteluissa fiktion päähenkilö ja tekijä olivat menneet rahoittajan puheissa sekaisin, jopa niin, että nimet vaihtuivat. Yksi käsikirjoittaja oli tekstinsä uuteen versioon ideoinut, että päähenkilö on raskaana. Rahoittaja oli keskustelussa olettanut, että käsikirjoittaja itsekin on nyt raskaana. Toinen tekijä kertoi kokevansa toistuvat oletukset tekstin omakohtaisuudesta loukkaavina. Ikään kuin tekijällä ei olisi ammattitaitoa ja mielikuvitusta. Joutuuko rikoselokuvia kirjoittava mies jatkuvasti keskustelemaan siitä, minkälaisia ovat hänen omakohtaiset kokemuksensa rikoksista, hän pohti.

Siis tää ei oo minä! Että ei yksinkertasesesti oo minä. Että uskokaa nyt, mulla on access tähän ja mä tiedän mistä mä oon kirjoittanut. Mutta tää on ihan omasta päästä, keksin nää jutut ja joo, tää love interest pohjaa niinku vähäsen johonkin tämmöseen esimerkkitapaukseen. [...] Mietin, että joltain Tarantinoltakin, kysyykö ne nyt vittu siltä, että mistä sä tällasii gangstereita osaat kirjoitella.¹⁸

Välillä käsikirjoituksiani kommentoitiin myös aivan kuin olisin tuonut tarjolle päiväkirjan sivuja [...] (Mietin jo silloin, oletetaanko trillereiden ohjaajien tehneen murhia...)¹⁹

Naisen näkökulma tai naispäähenkilö näyttäisi tekevän aiheen pieneksi jo aivan lähtökohtaisesti. Käsikirjoittajalla oli trillerissään murha, itsemurha ja lapsipornoon liittyvä

¹⁶ Nainen E

¹⁷ Nainen D

¹⁸ Nainen E

¹⁹ Kyselyvastaus 1

rikos. Mutta kun päähenkilö rikoksia ratkomassa oli nuori nainen, jolla oli pieni lapsi, rahoittajan mielestä aiheesta oli ”kaikki jotenkin niin pientä”. Samansuuntaisen kommentin sai toiselta rahoittajalta tekijä, jonka gangsteritarinan näkökulmahenkilö oli nuori nainen. Käytyjen keskustelujen perusteella tekijä tulkitsi, että sama tarina ilman naispäähenkilöä olisi kelvannut päättäjälle ongelmitta. Useampi tekijä kertoi, miten historialliset tai yhteiskunnalliset fiktiot ja dokumentit kohtaavat vastustusta, jos näkökulma on naisten tai päähenkilöt naisia, vaikka aihe muuten olisi niin sanotusti tärkeä tai painava. Näyttäisi siltä, että monen päättäjän ajatusmaailmassa nainen tai naisnäkökulma edustaa lähtökohtaisesti marginaalia ja ei-tärkeää ja pienentää suuremman aiheen. Se voi johtaa hylkävään rahoituspäätökseen tai vaatimuksiin sisällöllisistä muutoksista.

Tehdessäni elokuvaa naisnäkökulmasta ilmiöön, joka on miesten dominoima, minulle totesi useampi tekijä, että näkökulma pitäisi leikata kokonaan pois, koska se ei kiinnosta ja on lapsellinen. Aiemmassa teoksessani projekttiltani uhattiin jättää puolet maksamatta ja teos julkaisematta, jos en muuta naisnäkökulmaa pois.²⁰

Erityisesti nuorten naisten tarinoihin kohdistuva vähättely ei tarkoita sitä, että aikuinen tai vanhempi nainen päähenkilönä olisi ongelmaton valinta. ”Ketään ei kiinnosta keski-ikäisen naisen törmäily”, oli rahoittajan arvio käsikirjoittaja-ohjaajalle tämän elokuvasuunnitelmasta. ”Eihän tää vaan sit oo ihan mummo?” oli toisen käsikirjoittajan kuulema rahoittajan ensimmäinen kommentti käsikirjoituksen 60-vuotiaasta päähenkilöstä. Tätä tutkimusta edeltäneessä sosiaalisen median keskusteluryhmässä useampi kuin yksi ammattilainen kertoi saaneensa rahoittajilta kommentteja siitä, että ”mummoelokuvia” ehdotetaan tai niitä on liikaa.

[Sarjan) pääosassa seitsemänkymppinen nainen [...], se oli ehdottoman kielletty, sit siinä ois periaatteessa muut naispääosat ois ollut kaksi viisikymppistä naista, niitä me sitten tuottajan kanssa hilattiin alas, alemmaksi, nelikymppiseksi, että jollain tapaa nää ottais vastaan.²¹

Keskustelu elokuvasuunnitelman aiheesta kääntyy monien haastateltujen kokeman mukaan keskusteluksi siitä, onko tarjolla oleva teos ylipäänsä *tarpeen* tehdä. Naisten ehdottamat

²⁰ Kyselyvastaus 10

²¹ Nainen G

aiheet suhteutuvat aiempiin elokuvaan aiheensa kautta ottamatta huomioon käsittelytapaa tai edes lajityyppiä. ”Meillä on jo tällainen sarja, jossa on naisia töissä, sellainen on tehty jo”, kertoi yksi kirjoittaja saamastaan palautteesta. Toiselle oli todettu, että hänen ehdottamansa kaltainen päähenkilö on jo suomalaisessa näytelmäelokuvassa nähty, joten tekeillä olevaa hanketta ei ollut mitään syytä edistää. Kävi ilmi, että rahoittaja puhui yli 30 vuotta vanhasta elokuvasta, jolla ei ollut muuta yhteistä tekijän suunnitelman kanssa kuin päähenkilön ammatti. Dokumenttielokuvan puolella naiset olivat saaneet palautetta, että heidän valitsemansa aihe ei voinut edetä erityisesti siitä syystä, että toinen naistekijä teki paraikaa jotain samanlaista. Keskusteluissa oli osoittautunut, että samanlaisuus syntyy esimerkiksi siitä, että kahden aivan erilaisen henkilökuvadokumentin naispäähenkilöt ovat saman ikäisiä. Tekijän tulkinnan mukaan rahoittajan viesti oli, että kahdesta saman ikäisestä naisesta ei voi samaan aikaan tehdä dokumenttielokuvaa, ei etenäkään kaksi naistekijää.

Naistarinoihin suhtauduttu niinkun genrenä, että mul on yhest jutusta sanottu et et sä voi saada tähän rahaa koska on tulossa elokuva mis on kaksi nuorta tyttöä, ikäänkuin nää on nyt tehty seuraavaks kymmeneks vuodeks nää tyttöelokuvat, tai että, ihan ku niinku naiset tai jonkun ikäinen nainen päähenkilönä olisi genre.²²

Haastatteluissa ja kyselyvastauksissa naiset pohtivat, sanotaanko miestekijöille, että näiden esittämää aihetta ei tarvita, jos se on jo kerran käsitelty. Suomalaisissa miesten tekemissä elokuvissa toistuvat vuodesta toiseen samat aiheet: nuoren miehen kasvutarinat, miesporukan road moviet tai sekoiluelokuvat, isä-poika –tarinat, elämäkerrat alkoholisoituvista taiteilijoista ja sota-aiheet. Miestekijöiden kohdalla aiheen tutuus ei näytä estävän menestystä rahoituksen hankkimisessa. Moni naisista oli tullut siihen tulokseen, että alan päättäjien mielikuvissa miehen tarina on itsestään selvästi yleisinhimillinen tai yhteiskunnallinen tai ”ajan kuva”, kun taas naisen tarina näyttäytyy tekijänsä henkilökohtaisena ja yksityisenä puheenvuorona, eikä edusta mitään yleistä. Miehen tarina on yleisinhimillinen silloinkin, kun siitä tiedetään, että se on omakohtainen ja omaelämäkerrallinen.

Varmaan silloin samana vuonna tuli se kolmas isä ja poika –tarina [...] siis se, että tavallaan kolme aihetta ohjaajan omasta isä-poikasuhteesta ei ole koskaan liikaa. Mutta sitten tommonen väljä [...] kasvuun, rakkauteen liittyvä on jo käsitelty, kun

²² Nainen 2

yksi [toinen nainen] on tehnyt siitä. Se oli semmonen, joka ehkä herätti sen, semmosen, että mitä nää on nää oikeet aiheet. Suuret aiheet ja mitä nää todellakin vähäpätöiset, jotka voidaan sivuttaa et täst on jo tehty.²³

Mut jos sä kerrot perheen tarinan, tai just jonkun tämmösen eksistentiaalisen kriisin tai rakkausstooin niin se ei oo vaan arvokasta. Se miehen eksistentiaalinen kriisi on aina arvokasta mut naisen ei.²⁴

Esimerkiks miesten kasvutarinat on aina hienoja kasvutarinoita, mutta naisten tai tyttöjen kasvutarinat on vähän semmosta, et no tää nyt ei oo kyl yhteiskunnallista et tää on niinku tämmöstä teidän omaa, että tässä tekijä nyt varmaan peilaa jotain omia kokemuksiaan. [...] Että se on aina henkilökohtasta jos joku nainen kertoo, mutta mies kun kertoo niin se on niinku, se kertoo miehistä ja Suomesta ja yhteiskunnasta.²⁵

Kun tein elokuvaa nuorista naisista, minulta kysyttiin usein, miksei elokuvassa ole yhtään nuorta miestä. Nyt kun teen elokuvaa nuorista miehistä, minulta ei koskaan kysytä, miksei elokuvassa ole pääosissa yhtään nuorta naista. En usko tämän olevan sattumaa.²⁶

Keskustelu rahoittajan kanssa voi kääntyä myös siihen, että rahoittaja kyseenalaistaa tekijän aiheen kokonaan ja ehdottaa kesken pitkälle vietyjen suunnittelutöiden aiheeksi jotain muuta. ”Miksi haluatte tehdä elokuvan rakkaudesta, miksei Viron mafiasta?” oli keskustelu, jonka ohjaaja oli nuorena käynyt ensimmäisestä elokuvastaan rahoittajatapaamisessa. Ohjaajalle oli myös tehty ehdotus siitä, että rakkauselokuvassa heteroparin sijaan olisi kaksi naista.

Ja sit mä sanoin, että eiku tää on ihan heterorakkaudesta, niin sekin katottiin siis tiäksä sillä tapaa, että niinku, ettei niinku noin nainen ei sais tehdä heterorakkaudesta, vaan aina pitää niinku olla marginaalissa jollain tapaa.²⁷

²³ Nainen H

²⁴ Nainen 5

²⁵ Nainen R

²⁶ Kyselyvastaus 7

²⁷ Nainen G

Naispäähenkilö ja naisnäkökulma

Useat haastatellut ja kyselyyn vastanneet kertoivat rahoittajien tai tuottajien kanssa käydyistä kehittelykeskusteluista, joiden aiheina olivat olleet elokuvan fiktiivisen päähenkilön ominaisuudet. Moni kertoi joutuneensa vastaamaan ehdotukseen siitä, että päähenkilö olisi naisen sijasta mies. Yksi tekijä kertoi joutuneensa puolustamaan suunnitelmaa tehdä lastenelokuva, jossa oli kaksi tyttöä päähenkilönä siitä huolimatta, että elokuva perustui tunnettuun kirjaan. Levittäjä oli toivonut toisen tytön muuttamista pojaksi. Yleensä ehdotus sukupuolen vaihtamisesta ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että jo olemassa olevan päähenkilön sukupuoli olisi pitänyt vaihtaa naisesta mieheksi. Tavallisempi tilanne oli se, että rahoittaja tai tilaaja koki, että elokuvan tai televisiosarjan henkilögalleriassa on miespuolinen sivuhenkilö, jonka oikeastaan pitäisi olla tarinan päähenkilö. Nuoresta työstä kertovan televisiosarjan kehittelyssä tilaaja oli ehdottanut käsikirjoittajalle, että päähenkilöksi nostettaisiin tytön isä, sillä keski-ikäisen miehen seksuaalisuus on nuoren tytön ongelmia kiinnostavampi aihe. Miessivuhenkilöiden käsittelyä kehittelykeskusteluissa useat naistekijät kuvasivat raskaaksi työksi. He kuvasivat käyttäneensä miessivuhenkilöidensä ominaisuuksista keskusteluun huomattavasti enemmän aikaa kuin muiden henkilöiden pohtimiseen, mukaan lukien päähenkilö. Kansainvälistä hanketta valmistelleet käsikirjoittajat joutuivat toistuviin pitkiin keskusteluihin miessivuhenkilöiden toiminnan motiiveista ja taustatarinoista samaan aikaan, kun elokuvan päähenkilönäinen ei kiinnostanut palautteen antajia juuri ollenkaan. Yksi tekijä kuvasi, miten miessivuhenkilölle tuli rahoittajan vaatimuksesta laatia oma sivujuoni, vaikka se oli käsikirjoituksen kokonaisuudessa epäoleellinen eikä liittynyt alkuperäiseen ideaan ja näkökulman valintaan lainkaan. Toinen kertoi, miten joutui puolustamaan mieshenkilöidensä heikkouksia keskusteluissa keski-ikäisten miespäättäjien kanssa. Hän kertoi kokeneensa, että valtaa käyttävien miesten on vaikea sietää sitä, että heidän kaltaisensa henkilöhahmot kuvataan fiktiossa moraalisesti arveluttavina tai naurettavina. Pyynnöt silotella hahmoja olivat toistuvia, ja tällaisia keskusteluja tekijä kertoi käyneensä liittyen eri hankkeisiin eri rahoittajien kanssa. Asia oli ongelmallinen, sillä hahmojen tietyt luonteenpiirteet olivat dramaturgisesti tärkeitä juonen liikkeellepanevana voimana ja muodostivat henkilövetoisessa fiktiossa sen koko perustan.

[Miespuolisella henkilöhahmolla elokuvassa] oli auktoriteettia ja asema mut se oli vähän sellanen koominen. Niin se oli kans se sama et se oli [mies]rahoittajille

*vaikea. Et miks tää on tämmönen? Et jotenkin se et niiden on hirveen vaikee nähdä henkilöahmoja jotka on miehiä, joilla on joku auktoriteettiasema mut jotka on jotenkin heikkoja. Se on semmonen mikä...siihen ne niinku takertuu. Ne aina haluais kääntää sen johonkin sellaseen sankarikaavaan.*²⁸

Naistekijät kertoivat kohdanneensa myös toistuvia pyyntöjä silotella käsikirjoitustensa naispuolisia hahmoja. Erityisesti nousi esiin kokemus siitä, että naispäähenkilön tulisi olla miellyttävä. Tällaisia tilanteita kuvattiin useita, ja niissä keskustelukumppanina olivat olleet sekä tuottajat että rahoittajien edustajat ja erilaiset dramaturgiset asiantuntijat. Eräs käsikirjoittaja kertoi kirjoittaneensa elokuvansa päähenkilöksi nuoren tytön, jolla on itsekkäitä pyrkimyksiä. Koko juoni perustui tytön ajattelemattoman toiminnan seurauksiin. Käsikirjoittaja joutui toistuvasti puolustaman henkilöään ja selittämään, miksi oli kirjoittanut tämän sellaiseksi kuin oli kirjoittanut. Tästä huolimatta tuottajan laatimiin esittelyteksteihin päähenkilön kuvaus oli muotoiltu sanoilla ”innocent young girl”. Toisessa hankkeessa käsikirjoittajan kertoman mukaan rahoittajan edustajalle oli muodostunut ongelmaksi naispuolinen henkilöahmo, joka on naimisissa, rakastuu toiseen ja pettää miestään elokuvan miespäähenkilön kanssa. ”Eihän katsojakaan halua, että tää mies saa tällaisen naisen”, oli asiaa kommentoitu. Naishahmon moraalia vartioivat myös ne kansainvälisen käsikirjoitusten kehittelypajan miespuoliset asiantuntijat, jotka kertoivat suomalaisille käsikirjoittajille, että näiden televisiosarjan naispäähenkilöllä voi olla sarjan aikana korkeintaan kaksi tai kolme miessuhdetta. Toista televisiosarjaa valmistellut ohjaaja joutui mielestään absurdiin tilanteeseen, kun alkoholistiäidin lapsista kertovassa sarjassa oli tilaajan mielestä epämiellyttävää se, että äitihahmo joi. Oli mahdotonta muuttaa henkilöahmo tilaajan toiveiden mukaisesti miellyttävämmäksi, koska äidin alkoholismi oli sarjan aihe. Kaiken lisäksi sarja perustui tunnettuun kirjaan.

Käsikirjoituksessa, jonka päähenkilö on seksuaalisesti aktiivinen nuori nainen, hänet kyseenalaistettiin [keskusteluissa] jatkuvasti. Päähenkilöä pidettiin liian epämiellyttävänä katsojan samastuttavaksi, hänestä haluttiin tehdä enemmän passiivinen uhri ja vieteltävä. Yleisimmin käsispalautteissa kuitenkin sivuutettiin päähenkilö tämän jälkeen kokonaan ja keskityttiin kommentoimaan vain miessivuhenkilöitä, joille kaivattiin enemmän toimintaa, sankarillisia tekoja,

²⁸ Nainen 6

psykologista taustoittamista jne. Päähenkilön ystävyysuhde nähtiin myös turhaksi ja ylimääräiseksi eli nuori nainen olisi pitänyt näyttää vain suhteessa miehiin.²⁹

Haastatellut analysoivat hahmojensa ominaisuuksista käymiään keskusteluja tiivistetysti: tavallinen nainen ei ole kiinnostava hahmo, tavallinen mies sen sijaan on. Toisaalta vastustusta herättää myös poikkeuksellinen naishahmo: aktiivisuus, holtittomuus tai särmikkyys koetaan epämiellyttäväiksi. Muutama haastateltu kertoo huomanneensa, että naistekijälle oletusarvoisesti sopivin naispäähenkilö on aina jollain tavalla uhri.

Mä koin, että nää ei oo niinku pieniä aiheita, mutta ehkä se mun käsittelytapa, koska se ei ollut semmonen missä nainen on uhri. Vaan selviytyminen. Tai sitten se näkökulma ei kelpaa kun se onkin jotain muuta kuin se uhrinäkökulma.³⁰

Se on tapa katsoa maailmaa, joka on tietyllä tavalla sovinnista siinä, että naishahmojen kuuluu olla tietynlaisia, sä voit naisena päästä ohjaamaan elokuvaa jos sä ikään kuin noudatat sitä samaa konseptia. [...] Se voi olla rohkeaa, se voi olla seksuaalisoitua. Se voi olla väkivaltaan puuttuvaa. Mutta kunhan se pysyy siis jonkinlaisessa uhriuttavassa tavassa katsoa naishahmoa, niin se saattaa tuntua sovinnisesta ihmisestä tutulta, he niinku hyväksyy sellasii juttuja.³¹

Ja sit samaan aikaan mä aattelen, et jos nyt on meillä on maailmankirjallisuus täynnä tarinoita näitä niinku Rikos ja rangaistus, niinku nuoria miehiä, jotka tekee kauheita tekoja ja kukaan ei aattele, et se ei ois hyvä tarina, koska on niin vastenmielinen päähenkilö. Et mikä siinä on et se et naispuolisisissa sitä ei voida.³²

Viime kädessä keskustelut henkilöahmoista kiteytyvät ihmiskuvaan, maailmankuvaan ja taiteelliseen näkemykseen. Naiset kuvasivat palautetilanteita, joissa kyse oli selvästi muustakin, kuin juuri käsillä olevasta elokuvasuunnitelmasta.

Tavallaan, et se, hänen palautteensa ydinviesti oli mulle, että mun maailmankuva on väärä ja ei tämmöstä voi tehdä. Et mun ois pitänyt jotenkin muuttaa mun niinku

²⁹ Kyselyvastaus 1

³⁰ Nainen F

³¹ Nainen G

³² Nainen H

jotenkin perustavanlaatuisia elämänarvoja, tapaa katsoa maailmaa, jotta mä voisin tehdä elokuvia. [...] Se oli tietynlaisen niin, ihmiskuvan representaatio ja mikä, mille voi ehkä nauraa ja mille ei. Mikä on koomista.³³

Eri niinku maailmankuva, et mistä pitäisi kertoa ja millä tavalla. [...] Et siis mä oon kuullu sellastakin, et me ei haluta näist luusereista tarinoita esimerkiks. Se on vaan niinku sellasena lauseena itelle ihan mahdoton. Että ei tässä ole tarkoitus antaa mitään siloteltua sankaritarinakuvaa, vaan kuvata sitä mitä näen.³⁴

Mutta niinku jos rahoituspuolella istuu mies, jonka maku on insinöörimäinen ja niinkuin selkeä ja ei ymmärrä esseistiikkaa tai joka ei ymmärrä niinku naisen runollisuutta. Tai feminiinistä runollista tapaa katsoa maailmaa.³⁵

Aika monet sitä palautetta saa, eri vaiheissa että ei nähdä, että siinä on tarinaa. tai just että päähenkilö on liian passiivinen. Ja että eihän tässä tapahdu mitään. Ja se on sitten outoa, kun näitä joitakin on tehty kuitenkin, niin sitten taas naispuoliset katsojat ja kollegat, ystäväni, kaikkien kaa puhutaan näistä leffoista niin sit kun niistä voi puhua, niin kaikkihan samastuu ihan perkeleesti, ja että miksi ei tällasii tehä enemmän ja siis muutkin kuin alan ihmiset.³⁶

[Elokuvasta, joka myöhemmin toteutettiin ja sai palkintoja:] Ja silloin oli kans se kommentointi silleen et eihän täs tapahdu mitään. Ei täs niinku oo mitään. [...] Ja meidän mielestä siinä tapahtu aivan kauhean paljon asioita. Mut siis niinku rahoittajien mielestä täs ei oo niinku mitään.³⁷

Suomalaiset käsikirjoittajat ja ohjaajat ovat kuvanneet sekä naispäähenkilöön kohdistunutta miellyttävyyden vaatimusta että ehdotuksia käsikirjoituksen päähenkilön sukupuolen vaihtamisesta jo aiemmin tämän tutkimuksen ulkopuolella. Asia on tullut ilmi

³³ Nainen K

³⁴ Nainen 2

³⁵ Nainen F

³⁶ Nainen E

³⁷ Nainen 6

lehtihaastatteluissa, alan keskustelutilaisuuksissa ja aiemmissa tutkimuksissa.³⁸ Tämä kertonee siitä, että tämän tyyppinen keskustelu on ollut toistuvaa.

Tekijän henkilöön kohdistuvat sukupuolittuneet arviot

Tämän tutkimuksen haastatellut ja kyselyyn vastanneet kertoivat useita esimerkkejä, joissa he olivat joutuneet elokuvahankkeiden kehittäjäkeskusteluissa tai muissa ammattiin liittyvissä tilanteissa vastaamaan palautteeseen ja kommentteihin, jotka kohdistuivat heihin henkilökohtaisesti. Sekä rahoitusneuvottelujen ja tuotannon aikana että valmiin teoksen arvioinnin yhteydessä tekijän henkilö joutuu tarkastelun kohteeksi. Rahoittajien ja tilaajien kanssa käydyissä keskusteluissa arvioidaan paitsi elokuvasuunnitelmaa myös sen tekijän potentiaalia toteuttaa suunnitelmansa laadukkaasti ja ammattitaitoisesti.

Aiemmissa tutkimuksissa ja elokuva-alalla toimivien naisten julkisissa puheenvuoroissa on käynyt ilmi, että erityisesti koulutukseen on liittynyt avoimen syrjiviä käytäntöjä.

Esimerkkinä tästä ovat alan oppilaitosten valintakokeissa naishakijoille lausutut toteamukset siitä, että jotkut alan ammattiteistä eivät sovi naisille tai ovat sellaisia, että naiset eivät niiden harjoittamiseen kykene. Pieni aihe –tutkimuksen aineiston perusteella tällaisia puhetapoja käytetään myös ammattikentällä ja sitä esiintyy myös keskustelutilanteissa julkisten rahoittajien edustajien kanssa. Näitä tilanteita ovat kohdanneet myös sekä nuoret että kokeneet tekijät sekä menneisyydessä että aivan vastikään. ”Miten pienen lapsen äiti voi tehdä pitkiä elokuvia, kun työ on niin vaativaa”, oli rahoittaja ihmetellyt elokuvahankettaan esittelevälle koulutetulle ja palkitulle naisohjaajalle 2010-luvulla. Niin ikään 2010-luvulla poliittista aihetta käsittelevää televisiosarjaa valmistelleen kokeneen käsikirjoittaja-ohjaajan hanke eteni ongelmitta, kunnes vastassa oli miespuolinen päättäjä, jonka palautteen epäsuora sisältö oli, ettei ”kova” aihe sopinut naistekijälle. Työttömyyden on tekijöiden kuvausten mukaan edelleen yleistä ja saattaa kohdistua kehen tahansa alle 40-vuotiaaseen. Monet kertoivat kohdanneensa rahoituskeskusteluissa holhoavaa kohtelua. Rahoituksen epäämisen perusteluksi oli eräälle tekijälle ilmoitettu halu suojella tätä epäonnistumiselta, joka naisen kohdalla olisi kohtalokkaampaa kuin miehen. Moni oli kohdannut tilaajia ja rahoittajia, jotka ryhtyivät opettamaan tekijää ja kertomaan tälle, minkälaisia elokuvia tämän tulisi tehdä. ”Kirjoita äitiydestä!” oli rahoittajan neuvo naiselle, jonka rikosdraama oli juuri saanut rahoittajalta hylkäävän päätöksen. Moni kertoi kokeneensa neuvottelutilanteessa, että

³⁸ Esim. Savolainen 2017, Repo 2017

kohtaamisessa ei olekaan kyse tekijästä ja tämän hankkeesta, vaan siitä että rahoittaja tai tilaaja pitää monologia siitä, minkälaisia teoksia hän haluaisi itse tehdä. Tekijät kokivat, että kehitty- ja tuotantovaiheessa on jännitteitä, jotka syntyvät rahoittajan pyrkimyksistä vaikuttaa sisältöihin, näkökulmiin ja taiteellisiin ratkaisuihin. Rahoittaja saattaa työn edetessä painostaa tekijää viemään teosta suuntaan, joka poikkeaa tekijän alkuperäisestä intentiosta, jonka perusteella rahoitus kuitenkin alun perin on sovittu. Tekijän neuvotteluasema on huono pienellä alalla, jossa seuraavat työt ovat täysin riippuvaisia samasta pienestä rahoittajien joukosta.

Ja sit [rahoittaja] ehkä kautta linjan oli silleen, vaikka me ollaan suurin piirtein saman ikäisiä [...] niin hän suhtautui meihin silleen tytötellen tai sit se oli hänen flirttaileva tapansa olla, en oo ihan varma, kumpaa se oli. Mutta kuitenkin, et me oltais häntä huomattavasti nuorempia aloittelijoita. [...] hän niinku piti meitä semmosina tyttösinä. Jotka on just valmistunut, tai ehkä nipin napin valmistunut. Vaikka meillä on ihan sama tutkinto. Tai emmä tiedä edes että onko hän valmistunut.³⁹

Meidät oli helppo sivuuttaa, koska tämmöset jotkut tyttöset. Ja kun siitä sanottiin ihan suoraan siellä rahoittajan luona, tää miespuolinen tuotantoneuvoja, niin se sanoi ihan suoraan, kun se antoi kielteisen, että no niin, nyt vedätte pään täyteen ja alatte huomenna tekee jotain muuta, tehän ootte nuoria. Mä olin, jotain 37, no onhan se kai nyt nuori, mutta kyllähän monet ihailemani ohjaajat, miehet, on 37-vuotiaana tehnyt aika montakin pitkää elokuvaa.⁴⁰

Siis joku semmonen asenne, että me näpperrellään tytöt taas jotain.⁴¹

Karkea kielenkäyttö mainittiin useasti, samoin huutaminen neuvottelutilanteissa. Yksi tekijä kertoi saaneensa televisioyhtiön tilaajalta suoran käskyn: ”Nöyrry!” Toinen kuvasi rahoittajatapaamista 45 minuutin haukkumissessioksi ja kolmannelle oli elokuvaa koskevan palaverin aluksi ilmoitettu, että tapaamisen tarkoitus on saada tekijä itkemään. Tekijät kertoivat toistuvasti henkilöön menevästä epäasiallisesta palautteesta, johon oli usein liittynyt

³⁹ Nainen B

⁴⁰ Nainen E

⁴¹ Nainen E

alatyylistä kielenkäyttöä. Haastattelu- ja kyselyaineistossa on myös useita kuvauksia siitä, miten neuvottelu- ja työtilanteessa toistuvasti puhutaan naistekijän ohi. Rahoituspäätösten perustelut ovat olleet epämääräisiä.

Olen ollut rahoittajan kanssa virallisessa tapaamisessa missä on todettu ääneen, että palaverin tarkoitus on saada minut itkemään. Kun tunnin asiattomuuksia kuunneltuani en ollut vielä itkenyt, niin kehuttiin sitä etten ehkä olekaan tehty lasista.⁴²

Siis mullehan ei aina palaveris puhuta...ne mielummin kattoo sitä miespuolist kolleegaa joka ei välttämättä edes tiedä asiasta yhtä paljon.⁴³

Mun mielestä ehkä niinku rajuimmat asia on sellasia, että ei niinku kuunnella, vaan niinku puhutaan sun puolesta. Että ikään kuin väitetään sun suulla jotain asioita, mitä jotka ei pidä paikkaansa. Sellaseen on ollut vaikeinta puuttua. Ja sitten tavallaan joinain ajanjaksoina on niinku kuullut niin outoja väitteitä, että just joku [rahoittaja] soittaa ja puhuu kummallisen monologin eikä kuuntele ja sit sen jälkeen tavallaan, sen jälkeen se hämmennys.⁴⁴

Nuorempana rahoitusneuvotteluissa kohtasin paitsi työttölyä ja vähättelyä myös seksuaalissävyytteistä epäasiallisuutta rahoittajilta. Esim. rahoittaja, joka sairauslomansa vuoksi siirsi tapaamisen työpaikaltaan hotellin baariin, jossa ryyppäämisen ohessa avautui avio-ongelmistaan.⁴⁵

Tuotantoneuvojan huoneessa tapahtuneita, on ollu pari niinku sellast tosi järkyttävää mis se haukkuminen ja dissaaminen ja henkilökohtainen haukkuminen ja kaikki semmonen on menny jotenki ihan hirville leveille et siit toipuminen on kestäny tosi kauan.⁴⁶

Tuotantoneuvoja vastaa puhelintiedusteluihini tukiprosessista “Mä annan

⁴² Kyselyvastaus 11

⁴³ Nainen 4

⁴⁴ Nainen A

⁴⁵ Kyselyvastaus 1

⁴⁶ Nainen 2

rahaa vaan niille jotka mä tunnen.”⁴⁷

Selviytymisstrategioita

Haastatelluista naisista moni kuvasi ammatilliseen toimintaansa liittyviä epätoivon jaksoja, psyykkistä kuormittumista ja taloudellista epävarmuutta. Moni myös kuvasi, miten oli tietoisesti ja systemaattisesti pyrkinyt ratkaisemaan syrjinnän ongelmaa luomalla henkilökohtaisia selviytymisstrategioita. Päätös muuttaa omaa käytöstä konfliktitilanteissa oli yksi ratkaisu. Toinen tapa oli muuttaa ylipäänsä omaa tapaa esiintyä, pukeutua tai puhua. Tämä nähtiin keinona saada enemmän uskottavuutta.

Mä yritin vaan, niinku se [rahoittajan edustaja] oli niin törkee niin mä olin vaan tosi rauhallinen ja sit vaan sillee niinku pyrin kääntää ne sen vittuilut vitsailuks, et se ei kokenut siinä tilanteessa murskaavansa minua ja se ärsytti sitä, et mä en niinku ottanu tarpeeks vakavasti sitä sen vittuilua vaik mä en vaa näyttäny sille et se oli hirveetä.⁴⁸

Kun mä en tiedä milt tavallaan pitäis näyttää ollakseen uskottava. [...] Ja tavallaan voiko mennä mekossa. Mä hirmu tarkkaan mietin, et mä yritän myös näyttää kauheen uskottavalta. [...] Mä oon jotenkin ruvennut tekee, ehkä tiedostamatta jotenkin semmosta maskuliinista, en vois kuvitella et vaiks menisin mekossa.⁴⁹

Mä hankin semmosen miesten takin, bleiserihän on miesten takki, miesten puvun takki, ja mä leikkasin feminiiniset – vaikka nykyään pidetään ehkä pitkää tukkaa, niin vielä ehkä feminiinisyyden symbolina – niin leikkasin lyhyemmäksi tukan.⁵⁰

Mut niinku jotenki toiminnassani tosi usein mä mietin et niinku et mitä mä tekisin jos mä olisin mies tässä tilanteessa. Et kuinka röyhkeä voi olla. Tai ehkä sekin on väärin ajatella sillee, että miehen pitää olla röyhkeä.⁵¹

⁴⁷ Viesti työryhmälle 16.11.2019

⁴⁸ Nainen 2

⁴⁹ Nainen K

⁵⁰ Nainen F

⁵¹ Nainen 1

Se, että mitä nuori miesohjaaja tekisi, se varmaan marssisi nyt tonne palaveriin ja sanoisi, heippa vaan tässä mä nyt oon ja pam. Sillä on parempi itsetunto, niin se on auttanut mua kun ajattelen, että mitä miesohjaaja tekisi. ⁵²

Tuntuu että minun on kerättävä esimerkiksi verkostoitumistilanteisiin toisenlainen ”vahvan naisen poker face -energia”, jotta voisin olla niissä samalla rennolla asenteella kuin miehet. ⁵³

Yleinen huomio oli, että naisen pitää olla moninkertaisesti parempi kuin miehen, jotta saisi mahdollisuuksia alalla. Yksi käsikirjoittaja-ohjaaja kuvasi itseään kymppin tytöksi, ja totesi monen naiskollegan myös olevan sitä. Muuta vaihtoehtoa ei ole, ja silti nainen saa havaita, miten miespuoliset kollegat saavat tilaisuuksia uralla etenemiseen jatkuvasti paljon kevyemmin näytöin ja myös ilman koulutusta. Toinen käsikirjoittaja-ohjaaja totesi, että pätevyys ja koulutus käännetään toisaalta nopeasti naista vastaan. Alan arvomaailmassa leimautuminen liian sivistyneeksi tai liian nörtiksi ei ole meriitti – ainakaan naiselle.

Kun mulla siinä vaiheessa oli jo sitä näyttöä, niin se näyttö ei riittänyt. [...] Mutta sitten tosta tulee mies, jolla ei ole edes sitä näyttöä tai jolla on joku yksi näyttö jostain, josta tää kyseinen miesrahoittaja on pitänyt, jos se on käsitellyt jotain yhteistä isäsuhdeasiaa ja hän on ymmärtänyt, niin sitten se näyttö riittää. [...] Tosta porhaltaa kouluttamattomat henkilöt, mua 10 vuotta nuorempia. ⁵⁴

Siinä missä minä teen yhden elokuvan, useampi mies tekee kaksi tai kolme samassa ajassa. Miespuolisten ohjaajien elokuvat näyttävät saavan rahoituksen huomattavasti nopeammin. ⁵⁵

Meidän pitää aina olla semmosia vitun kymppin oppilaita. Mä oon 9,6 keskiarvon ihminen. Niin tavallaan se, että on pitänyt olla se kymppin tyttö. Että tavallaan mua vituttaa se kymppin tyttöjen dissaus. Ei meillä oo muuta vaihtoehtoa! Ei me päästä vittu muuten mihinkään. ⁵⁶

⁵² Nainen F

⁵³ Kyselyvastaus 10

⁵⁴ Nainen F

⁵⁵ Kyselyvastaus 7

⁵⁶ Nainen F

Mulle on myös rahoittajatapaamisessa vittuilltu siitä, että olen myös ennen elokuvakouluja opiskellut kirjallisuutta, että se olisi jotenkin noloa ja että olen jotenkin vääränlainen elitisti älykkö.⁵⁷

Ette nyt ehkä oo kiinnostavii taiteilijoita, vaan niinku jotenki tällasii nörttei, kympin tyttöi. [...] Iso työ ja tarkkuus olikin jokin osoitus siitä et ei oo taiteilija.⁵⁸

Yksi selviytymisstrategia on se, että naiset jakavat kokemuksia keskenään. Jotkut rahoittajat tiedetään erityisen ongelmallisiksi. Muutostakin nähdään.

Ja [kollega] kertoi parista muusta projektista, minkä kanssa se on ollut siellä ja kaikki, kas kummaa, naisohjaajien teoksia. Helpotti mua tietää, vaikka ei se kivaa ollut, mutta [rahoittaja] oli haukkunut kaikki muutkin, että se on hänen ilmeisesti joku tämmönen metodi, että, täytyy sanoa, että en ole kuullut miesohjaajilta tätä, että tässä mun mielestä on kyllä mahdollinen tällainen, kummallinen kohta, että jotain menee väärin.⁵⁹

Keskeinen asia kans et mitä pidetään tärkeenä tai ees millään tavalla merkittävänä aiheena niin se tuntuu olevan niinku hyvin sukupuolittunutta ja varmaan monella muullakin tavalla hyvin rajoittunut. Ja rahoittaja X nyt tietenkin varmaan sit edustaa sitä, et must tuntuu et hänen persoonansa kautta vielä erityisen paljon, koska mun mielestä siihen liittyy jotain selkeetä naisvihamielisyyttä.⁶⁰

Mun mielest Y on noist päättäjist aino, joka on ottanu vakavasti nää kysymykset ja niinku oikeesti kouluttanut itseään. Mun mielestä meininki on parantunu ihan tosi paljon. Et ne keskustelut siis, aina se on ollu niinku skarppi ihminen ja näin.⁶¹

⁵⁷ Nainen 2

⁵⁸ Nainen 2

⁵⁹ Nainen E

⁶⁰ Nainen R

⁶¹ Nainen 2

Lopuksi

Haastatellut ja kyselyyn vastanneet naiset ovat aktiivisia toimijoita elokuva-alan ammattikentällä. Esteistä huolimatta he ovat edenneet työurillaan. Moni kuvasi havainneensa jo opiskeluaikanaan, miten monimuotoisia syrjivät käytännöt elokuvan ja television alalla ovat.⁶² Syrjinnän he katsoivat heijastavan tilannetta suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa yleensä. Toisaalta osa totesi, että muilla aloilla syrjintä ei ole niin avointa. Tilannetta juuri elokuvan ja television alalla kuvattiin erityisen epäoikeudenmukaiseksi. Moni kuvasi epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen kanssa elämistä raskaaksi ja koki sen syövän työmotivaatiota ja jaksamista.⁶³

Pieni aihe –työryhmän tutkimuskysymyksenä oli: Minkälaista on naisten kokemana erityinen, sukupuoleen sidottu arviointi elokuvahankkeiden rahoitusneuvotteluissa ja kehittäelytyössä? Tutkimuksen aineiston perusteella voi todeta, että naiset olivat toistuvasti kokeneet tilanteita, joissa naiseus oli esitetty asiana, joka nähtiin negatiivisessa valossa. Haastateltujen ja kyselyyn vastanneiden kuvaamat tilanteet muistuttivat toisiaan ja näyttivät toistuvan. Kyse ei ole yksittäisten henkilöiden toiminnasta vaan kokonaisesta toimintakulttuurista.

Naistekijät kuvasivat toiminta- ja puhetaivoja, joissa naissukupuoli saatettiin nostaa esiin ongelmallisena ja väheksyttävänä ominaisuutena arviointitilanteissa lähes missä tahansa kehittäelyprosessin vaiheessa. Näyttää siltä, että naistekijät olivat joutuneet käymään tavanomaisten rahoitusneuvottelujen rinnalla ja niiden kanssa samanaikaisesti ikään kuin toista neuvottelua, jonka aiheena on naiseus. Tämä ylimääräinen neuvottelu koettiin erityisen kuormittavana. Naisten kuvaamat toiminta- ja puhetaivot ovat syrjiviä ja luonteeltaan sellaisia, että ne eivät olisi hyväksyttäviä muualla yhteiskunnassa työpaikolla, viranomaistoiminnassa tai asiakastyössä. Osa aineistossa kuvatusta käytöksestä, kuten avoimen naisvihamieliset ja pilkalliset puheet, henkilökohtainen solvaaminen ja huutaminen ovat toimintaa, jonka ilmenemiseen millä tahansa työpaikalla tulisi puuttua. Se, että naiset olivat ammatillisessa toiminnassaan toistuvasti kohdanneet tällaisia tilanteita, kertoo vakavista ongelmista toimintakulttuurissa ja myös rahoitusinstituutioiden esimiestyössä. Verovaroilla toimivien tai

⁶² Koulutuksen piirissä tasa-arvokysymyksiin ja epäterveen toimintakulttuurin ongelmaan on herätty jo ennen #metoo-julkisuutta. Esimerkiksi Aalto-yliopistossa elokuvataiteen opetussuunnitelmaan on lisätty työhyvinvoinnin, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmia. Tämä näkyy myös tutkimus- ja projektitoiminnassa. Kts. Aalto Action! 2019; Reinola 2020; Aalto Practical tips for fostering diversity 2020.

⁶³ Työterveystutkimuksissa on todettu epäoikeudenmukaisuuden kokemusten yhteys työterveyshaittoihin. Vaikutukset näkyvät sekä fyysisessä että psyykkisessä terveydessä ja terveystyöhyönteisissä. Esim. Greenberg 2010.

julkista rahoitusta jakavien instituutioiden toiminnan tulisi olla tasapuolista ja tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävää. Kaikenlainen syrjintä on näiden instituutioiden julkilausuttujen arvojen ja tavoitteiden vastaista.⁶⁴ Sekä julkisia toimijoita että yksityisiä yrityksiä ohjaa tasa-arvolaki, yhdenvertaisuuslaki ja työturvallisuuslaki. Yritysvastuuta toteuttava yritys kehittää toimintaansa myös lainsäädännön velvoitteita pitemmälle kohti eettisyyttä ja kestävyyttä.

Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että suomalaisella elokuva-alan kentällä toimivat ammattilaiset toivovat rahoituspäätöksiin enemmän läpinäkyvyyttä ja avointa vertaisarviointia. Vallan keskittyminen harvoille koetaan ongelmaksi. Suljettujen ovien takana käydyt neuvottelut tai puhelinneuvottelut ovat tilanteita, joissa rahoituksen hakijat kokevat olevansa erityisen haavoittuvia. Rahoitusta koskevien päätösten viralliset perustelut ovat yleisluontoisia lausumia, joiden takana olevat tarkemmat syyt jäävät hakijoille usein epäselviksi. Tämä vähentää luottamusta järjestelmän oikeudenmukaisuuteen.⁶⁵ Alalla on toivottu, että julkiset rahoitusinstituutiot ja esimerkiksi Yle tilaajana ottaisivat enemmän vastuuta siitä, että tuotantoyhtiöissä ja koko alan kentällä tasa-arvo toteutuisi aiempaa paremmin ja esimerkiksi työturvallisuuden puutteisiin ja seksuaaliseen häirintään puututtaisiin voimakkaammin.⁶⁶ Näin on osittain jo tapahtunut. Esimerkiksi Suomen elokuvasäätön tuotantotuen saamisen edellytyksenä on nykyään tuottajan antama vakuus siitä, että tuotannossa mukana oleville on annettu selkeät ohjeet siitä, miten heidän tulee toimia mahdollista häirintää tai epäasiallista käytöstä kohdatessaan. Tässä tutkimuksessa esiin tulleet naisten kuvaukset kokemuksistaan rahoitusneuvotteluissa kertovat kuitenkin siitä, että asiallisuus ei tähän asti ole toteutunut rahoittajien omassa toiminnassa aina moitteettomasti.

Kuvaako tämän tutkimuksen aineisto alan nykypäivää vai ainoastaan sen menneisyyttä ja lähimenneisyyttä? Tätä on vaikea arvioida. Ala on voimakkaassa muutoksessa monellakin tavalla. Kahden viime vuoden aikana naistekijöiden osuus esimerkiksi Suomen elokuvasäätön rahoittamien elokuvien käsikirjoittajana, ohjaajina ja tuottajana on noussut. Heitä on myös hakijoina aiempaa enemmän.⁶⁷ Ovatko naiset nyt voittaneet ujoutensa? Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että aiempi naisten elokuvien vähäinen määrä ja heidän työurillaan ilmenneet esteet eivät ole lähtöisin heidän omista sisäisistä ongelmistaan ja tunne-elämästään. Alan toimintakulttuuri on monin eri tavoin asettautunut naisia vastaan. On

⁶⁴ Suomen elokuvasäätön strategia 2018; Ylen eettiset ohjeet 2015; AVEK toimintakertomus 2015-2016, s. 4.

⁶⁵ Savolainen 2017, 83 – 85; Paanetoja 2018, 146.

⁶⁶ Oksanen-Säreä ja Kurlin 2020, 71

⁶⁷ Suomen elokuvasäätön toimintakertomus 2019, 9 – 19.

mahdollista, että vasta viime vuosien keskustelu syrjinnän ongelmista ja tasa-arvotavoitteista sekä näiden tavoitteiden tarpeellisuuden tunnustaminen⁶⁸ on käynnistänyt muutoksen, jossa vanhat asenteet tulevat kyseenalaistetuiksi ja naistekijöiden hankkeiden kohtaama vastustus on vähentynyt. Osa tämän tutkimuksen haastatteluista kertoo huomanneensa muutoksia alan ilmapiirissä. Toisaalta haastatteluissa ja kyselyvastauksissa kuvatuista tilanteista osa on aivan tuoreita, sillä jotkut vastaajat kertoivat hankkeista, joita olivat paraikaa tekemässä.

Tutkimuksessa haastatelluista naisista jotkut pohtivat kohtaamiensa ennakkoluulojen syitä. Osa näki alan päättäjien, niin miesten kuin naistenkin toiminnan taustalla tiedostamattomat kulttuuriin rakentuneet syyt. Tällaisesta ilmiöstä käytetään nimitystä *unconscious bias*, tiedostamaton tai piilevä ennako-odotus. Tutkimuksen aineiston perusteella on kuitenkin todettava, että suomalaisella elokuva-alalla ennakkoluulot ja syrjivän toiminnan oikeuttavat asenteet ja arvot eivät ole olleet tiedostamattomia eivätkä piilossa, vaan aivan avoimesti artikuloituja ja kaikkien tiedossa. Naisten työn, osaamisen ja taiteellisen toiminnan väheksyntä eivät ole olleet osa vaikeasti määriteltävää piiloagenda, vaan päivänvalossa työtilanteissa käytyjen keskustelujen normaali osa. #Metoo-ilmiö paljasti alan asenneilmaston fyysinen ilmentymän. Naisvihamieliset asenteet ja niihin perustuneet puhetavat ja vallankäyttö ovat vuosikymmeniä olleet arkisia ilmiöitä elokuvan ja television kentällä myös silloin, kun on arvioitu sisältöjä ja taiteellisen toiminnan laatua ja tekijän potentiaalia. Tämän asian tunnustaminen ja rehellinen kohtaaminen olisivat tärkeä askel syrjivien rakenteiden purkamisessa.

Uusi laki valtion rahoituksesta elokuvakulttuurin edistämiseen tuli voimaan joulukuussa 2018.⁶⁹ Sen tavoitteena on edistää suomalaista elokuvatuotantoa ja elokuvakulttuuria. Tavoitteen toteuttamisen lähtökohtina ovat osallisuus, moniarvoisuus, kulttuurinen moninaisuus ja taiteen vapaus. Pitkään jatkuneen syrjivän toimintakulttuurin rehellinen arviointi ja epäterveiden käytäntöjen aktiivinen purkaminen voivat mahdollistaa suomalaiselle elokuvalla tulevaisuuden, jossa nämä lähtökohdat ja tasa-arvo ja yhdenvertaisuus aidosti toteutuvat.

⁶⁸ Esimerkiksi Suomen elokuvasäätiön toimenpideohjelma sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi 2019 sekä Yle draama 2019.

⁶⁹ Laki valtion rahoituksesta elokuvakulttuurin edistämiseen 2018.

Lähteet:

Pieni aihe –työryhmän haastattelut, kyselyvastaukset, muut tiedonannot 2019:

- 18 haastattelua
- 14 kyselyvastausta
- kolme kirjallista kuvausta
- suullisia tiedonantoja (ryhmän jäsenet)

Aalto Action! 2019. <https://www.aalto.fi/fi/actionproject>

Aalto Practical tips for fostering diversity 2020. <https://www.aalto.fi/en/aalto-university/practical-tips-for-fostering-diversity>

AVEK toimintakertomus 2015-2016.

<https://www.kopioisto.fi/app/uploads/2018/09/19152153/AVEK-Toimintakertomus-2015-2016.pdf>

Gender struck –keskustelutilaisuus 23.4.2017

https://www.youtube.com/watch?v=X4Zy_UXpAik

Greenberg, Jerald 2010. Organizational Injustice as an Occupational Health Risk. Academy of Management Annals. <https://journals.aom.org/doi/full/10.5465/19416520.2010.481174>

Kassila, Matti 1995. Mustaa ja valkoista. Helsinki: Otava.

Kinnunen, Kalle 2014. Suomi-leffassa on vikaa – jättää kylmäksi, kelpaa vain kotimaassa. Suomen Kuvalehti 45/2014

Kinnunen, Kalle 2019. Elokuvasäätiön tuella: suomalaista elokuvaa tekemässä 1969-2019. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koski, Jenni & Talvio, Raija 2019. Näkyväksi: mitä tehtiin toisin? Women in Film & Television Finland ry

https://static1.squarespace.com/static/5a6760788fd4d253b8c1b049/t/5d56af296731ac0001724647/1565962036897/nakyvaksi_raportti_MASTER.pdf

Kunnas, Emma 2015. Käsikirjoituksen puuttuva sukupuoli: kun suomalaisen elokuvan päähenkilö on kaikkea muuta kuin nainen. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Opinnäyte. <https://www.theseus.fi/handle/10024/93138>.

Laki valtion rahoituksesta elokuvakulttuurin edistämiseen 2018.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181174>

Lehtonen, Veli-Pekka 2019. Markus Selin - Perustuu tositapahtumiin. Helsinki: Tammi.

Lindén, Heidi & al. 2018. #Metoo-vallankumous. Helsinki: Like.

Mehtonen, Tuula 2013. Kultaiset virheet – missä on elokuvantekijän tai-teellinen vapaus? Avek-lehti 2/2013.

https://www.kopioisto.fi/app/uploads/2018/10/23104253/aveklehti_13_2_suoj.pdf

Oksanen-Särelä, Katja & Kurlin Niiniaho, Ari 2020. Sinnikkyys ja rakkaus liikkuvaan kuvaan. Elokuva-alalle 2005-2019 valmistuneiden työllistyminen. Cuporen verkkojulkaisuja 62. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/sinnikkyys-ja-rakkaus-liikkuvaan-kuvaan>

Paanetoja, Jaana 2018. Häirintä ja muu epäasiallinen kohtelu elokuva- ja teatterialalla. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:31. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-586-0>

Reinola, Kirsi 2020. Emootio fiktion päätöksentekoprosessissa - tutkimusaineistona naisiin kohdistuvat väkivaltakohtaukset fiktiossa <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/44191>

Repo, Miska 2017. Suomen näytelmäkirjailijat ja käsikirjoittajat ry:n jäsenkysely 2017 https://www.sunklo.fi/sites/default/files/jasenkyselyn_2017_loppuraportti_0.pdf

Savolainen, Tarja 2017. Sukupuolten tasa-arvo elokuvatuotannossa. Julkisen rahoituksen jakautuminen. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen verkkojulkaisuja 43. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2017/sukupuolten_tasa_arvo_elokuvatuotannossa.pdf

Suomen elokuvasäätiön strategia 2018-2013. https://www.ses.fi/fileadmin/dokumentit/SES_strategia_2018_-_2023.pdf

Suomen elokuvasäätiön toimenpideohjelma sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi 2019. https://ses.fi/fileadmin/dokumentit/SES_toimepiteet_sukupuolten_tasa-arvon_edistaemiseksi.pdf

Suomen elokuvasäätiön toimintakertomus 2019. <https://www.ses.fi/wp-content/uploads/2020/04/SES-toimintakertomus-2019.pdf>

Suomen elokuvasäätiön tukiopas 2020. Tuotantotuki. https://www.ses.fi/wp-content/uploads/2020/03/TUKIOPAS_Tuotantotuki.pdf

Tasa-arvon ja monimuotoisuuden Think tank. Suomen elokuvasäätiö 23.4.2014.

Vanha-Majamaa, Anton 2017. Naispuoliset elokuvantekijät saavat vain pienen siivun julkisesta rahoituksesta, kertoo tuore tutkimus Helsingin Sanomat 7.6.2017 <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005244172.html>

Virtanen, Leena 2019. Suurin osa dokumenttielokuvan opiskelijoista on naisia, mutta tekijöistä vain murto-osa. Helsingin Sanomat 30.1.2019 <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005982736.html>

Yle draama 2019. Ylen draaman ja elokuvan hankinnat ja tekijöiden tasa-arvo <https://drive.google.com/file/d/12kuIFChWmk1P7v31f2dDenSD4C70q93v/view>

Ylen eettiset ohjeet 2015. <https://yle.fi/aihe/node/286139/>

Minkälaista on naisten kokema sukupuoleen sidottu arviointi elokuvahankkeiden rahoitusneuvotteluissa ja kehittelytyössä? Minkälaisina näyttäytyvät sukupuolirooleihin liittyvät asenteet alan toimintakulttuurissa Suomessa?

Tutkimuksen aineistona ovat kahdeksanjäsenen Pieni aihe -työryhmän vuonna 2019 keräämät haastattelut, kyselyvastaukset ja muut kuvaukset, joissa naispuoliset elokuvan ja television ammattilaiset kertoivat kokemuksistaan.

Tutkimus kuvaa elokuva- ja televisioalan toimintakulttuurissa pitkään vallinnutta asenneilmapiiriä, jossa syrjivät asenteet eivät ole piilossa (unconscious bias), vaan niitä on voitu ja voidaan avoimesti ilmaista arkipäiväisessä puheessa ja toiminnassa. Naispuolisille ammattilaisille tämä on merkinnyt erityisiä jännitteitä ja ylimääräistä psyykkistä kuormitusta työ- ja neuvottelutilanteissa.

Pieni aihe -työryhmän jäsenet: Inka Achté, Saara Cantell, Piia Hirvensalo, Hanna Lekander, Lotta Lindroos, Jaana Puhakka, Iris Saaren-Seppälä ja Raija Talvio.

ISBN 978-952-64-0089-1 (pdf)
ISSN 1799-4845 (pdf)

Aalto-yliopisto
Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Elokuvataiteen ja lavastustaiteen laitos (ELO)
www.aalto.fi

**KAUPPA +
TALOUS**

**TAIDE +
MUOTOILU +
ARKKITEHTUURI**

**TIEDE +
TEKNOLOGIA**

CROSSOVER

**DOCTORAL
DISSERTATIONS**